

BERZSENYI EMLÉKÜLÉS

Kovács Lajos

Berzsenyi emlékezete és üzenete I.

Hivatalosan és ünnepélyesen Berzsenyi Dániel nevét vette fel a Szombathelyi Tanárképző Főiskola. Szaporítva azoknak a pedagógusképző főiskoláknak sorát, amelyek nemzeti irodalmunk és a magyar művelődés művelődéstörténet nagy alakjainak nevét, hagyományát vállalták.

Az ország északi részén a nyíregyházi tanárképző Bessenyei György, az újkori magyar művelődés úttörőjének nevét viseli, délen a szegedi főiskolát a proletariátushoz hajló költő, Juhász Gyula neve jelöli; és most a nyugati végeken a szombathelyi Berzsenyi Dánielről neveztük el. Mindhárom névadó sajátos költői és emberi arc; három táj szülte őket, életművük csúcspontjai körül három század története pereg. De szándékaiknak költészetet meghaladó aránya, emberi tartásuk és költői teljesítményük minősége, sorsuk tragikus íve: közös. Mindegyik méltó a tiszteletra és követésre érdemes.

Berzsenyi Dánielt is ez jelölte arra, hogy a 20. század szocialista Magyarországon és egy tanítókat, tanárokat, a közművelődés szakembereit képző főiskolán neve a szellemiséget demonstráló jelkép legyen, életműve elkötelezetten vállalt hagyománnyá váljon, költői és emberi öröksége a létező szocializmus, a mai magyarságtudat és a korszerű pedagógia eszmerendjébe – itt és most – másfél század múltán is természetesen és segítve simuljon. Úgy érezzük méltán és joggal.

E táj szülte volt. Kétszáz esztendeje is elmúlt már, hogy 1776-ban a vasi Egyházashetyén egy középbirtokos családban magyarnak és nemesnek született. A „kékellő halmok, gyönyörű vidékek” tájéka, a Kemenesalja volt a szülőföldje, a horizontot kutató szeme a „Ság hegy tetejére” látott. Itt tanulta – amelyért később annyit harcolt – a dunántúli szójárás édes ízét, családjában és a soproni iskolában e tájon itatta át a deákos nemesi hagyomány.

Itt lelkesítette a „felkölt nemesség” szombathelyi tábora. Évekig rejtegetett verseiben először költői szóra itt Hegyén és Sömjénben fakadt. Sorsa úgy hozta, hogy küzdelmes férfikorának és öregségének a somogyi Nikla lett a pátriája. De bizonytalán a túnt ifjúságra és erre a tájra gondolt, amikor sajtó szívével később leírta:

„Feloldhatatlan kötelékek vonnak ahhoz a földhöz, mely az én szebb korom napjait látta.”

Alakját, emlékét e táj embere is őrizte. A múlt század végén, Szombathelyen Berzsenyi-kör alakult és a költőnek közadakozásból szobrot emelt. A felszabadulás után pedig törekvései elődeként vállalta a megye közössége. Szülőháza Egyházashetyén emlékhellyé vált; hagyománnyá szilárdultak a Berzsenyi-, majd a Kemenesaljai Napok. „A mezei szorgalom” hajdani szorgalmazójának nevét termelőszövetkezet őrzi, költői és kulturális hagyományát a megye könyvtára gondozza. Születése 200. évfordulójának megünneplésére Somogy és Vas megye tanácsa együttesen szövetkezett és a nagy elődnek a Berzsenyi emlékkönyv közös kiadásával tisztelgett. Most nevét és örökségét a tanárképző főiskola is őrzi majd, hogy átmentse messze holnapokba.

Sorsa akkor bomlott ki, amikor két századdal ezelőtt megroppantak a feudális rend roppant eresztékei: egyház, királyság, nemesség megingott. Amikor a felvilágosodás eszméi oldották a gondolat bilincset, Európa-szerte a nagy francia forradalom eszméi és példája bujtogatott. Fiatalságában látta, hogy lett úrrá a megfélemezett forradalmon Napóleon. Tanúja volt annak is, hogy a „felkölt nemesség” hadait Gyórnél, mint futamították meg a „korzikai gránátosai”. Férfikora fölül a Szentszövetség csendje borult, de még részese lehetett a nemzeti ébredés kezdeteinek is; nyelvet újított és megigézte a reform.

Tizenéves soproni diák volt, amikor a franciák a királyt lenyakták; 19, amikor a Vérmezőn Martinovicsékat lefejezték, huszonevesként a szombathelyi nemesi táborért lelkesedett. Fél évtizede írta már verseit, amikor (27 éves ekkor) eljutnak a várfogságból szabadult Kazinczyhoz és érett férfiként, kész költőként Nikláról, egyszerre bekerült a kor áramába. Kazinczy barátja; Cenkre és Keszthelyre figyel; Széchenyi a tisztelője, Festetics György a támogatója. Antikvitás, felvilágosodás és reform egyszerre izgatja; egy időre az ország első költője. 60 esztendejének utolsó harmada tragikus törés. Fogyó egészség, növekvő gond és Kölcsey igaztalan bírálata „mezei magányába” zárja; versei megritkulnak, méltó választ keresve „poetai harmonisticával” foglalkozik és a „mezei szorgalom” megújításán gondolkodik. Bevásztják Széchenyi akadémiájának első tagjai közé, de a „niklai remete” már megkeseredett ember. Egészen a sírig.

Ma ezt a sorsot és a belőle fakadó művet újra vallatjuk. Arra a kérdésre keressük a választ, hogy a rég elporladt költő törekvései mintája és költészetének tartalma a ma pedagógusának, főiskolai hallgatójának, korunk ifjúságának milyen indíttatást adhat. Emberség, magyarság, kultúra, költészet ügyében rátámaszkodva és vele gazdagabban eljövendő nemzedékeknek és messze holnapoknak mit üzenhetünk. Mert van, és továbbításra érdemes a mához és jövőhöz szóló üzenete...

Mert emelt fejjel ember, jövőt remélve nép öntudat nélkül nem élhet. És ennek az öntudatnak, vagy magyarságtudatnak szerves és oszthatatlan része nemcsak korunk szellemisége, hanem a hagyomány is. Az intézményeinknek nevet adó Berzsenyi Dániel élete és műve is. Korszakok határán állt, sorsa és költészete ellentmondásokkal tele. Megértenünk az egész Berzsenyit kötelességünk: a nemességet, királyt dicsőítőt, főurak lelkes dalnokát, az ősi nemesi erények hirdetőjét is. Kora és osztálya gyermeke volt, írásaiból ezek is félreérthetetlenül bizonyíthatók; hozzátartozott. De a mának az a fontosabb, amely életében, költészetében és eszméiben meghaladta az osztályt és a kort. Sorsában a minta, írásaiban az eszme, költeményeinek szépsége hozzánk is szól, máig hat. Költeményeinek sora idegen nyelvekre lefordítva átlépte az ország határait. Más népeknek és más kontinenseken erről a tájról és rólunk, magyarokról beszél. Ezért kell számba vennünk örökségét.

Az emlékülés zárszava Berzsenyi emlékezete és üzenete II.

Emlékezetünkben Berzsenyi úgy él, ahogy maga leírta: diófája alatt magányosan, köpenyébe burkolózva. Innen, ebből a legvaskosabb falusi valóságból „héjázik” fel a gondolat és a költemény. A vidéki nemesség, az osztálya deákos műveltségétől, képzeletvilágától, nyelvétől benne és általa szakad el irodalmunk. Költészetében a vers antik dallama hol a nyelvújítás új szavaival nemesedik, hogy a kis „Gyöngyös tájéka” tájszavaival párosul. Együttesen hozva létre a megismételhetetlent: Berzsenyi sajátos verseit, amelyekben lávaként ömlő képekben hol az antik történelem és az indulat hömpölyög: „Felforgat a századok nagy érkeze mindent: ledült már a nemes Ilion... Róma, s erős Babylon leomlott”; hol meg a hazai táj formálódik költészetté ismerős tájszavakkal: „Nem bűg gerlice, és a füzes ernyein a Csermely violás völgye nem illatoz, S tükrét durva csalét fedi.”

Korában a klasszicizmus, a szentimentalizmus virágzik, a romantika készülődik és van valami szorongató abban, ahogy sorsa a nagy kortársakéhoz viszonyul. Goethe híres költő és udvari ember, Schiller drámái aratnak sikert. Lord Byron romantikája és regényessége bűvöli Európát, a franciáknál Chateaubriand, a vicomt divatos. A hozzá hasonlóan antik világot idéző Hölderlin az örülettel viaskodik. A vasi Sömjénben és a somogyi Niklán a magyar költő, Berzsenyi meg a viszonyokkal mérkőzik. Inflációval küzd, birkákkal bajlódik, esténként olvassa Horatiust, maga vallomása szerint is „téli poéta”. És a viszonyok nemegyszer legyűrik. Pestre készülődve „egy falka ártánt kukoricál” – ahogy Kazinczynak írja, hogy versei útját egyengesse, de kötetét végül is öt év

varakozás után egy lelkes sereg kispap adja ki. Neki is közép-európai sorsot mértek „fene fátumok”. Azzal dacolt.

Ezért van valami példásan nagyszerű abban, ahogy „a viszonyok jármát” lerázva a sömjéni földről és a niklai házból a világra figyel, és Európát belátja. „Forr a világ bús tengere, ó magyar” ... A népek érckorláti dőlnek” – így jellemzi a korát. Amit monumentális képekben mögéje sorakoztat – Prusszia lerontott trónusa, a balti part és Adria vérrel festett öblei, a zivataros Cordillerák, Baktra fegyverhangos vidékei, a dörgő Dardanellák – valóban átfogják a világot, de a ma embere számára költői túlzásnak tűnnek és talán deákosan idegenek is. De csak a nevek. Izgatóan modern a képeket formáló lelkület. Szorgos kutatás már rég kiderítette: véres napi valóság volt mindegyik kép fedezete; Baltikum és Dél-Amerika, Balkán, Közép-Ázsia realitásai, Napoleon gránátosai és Nelson tengerészei állnak mögöttük. És itt a mának szóló minta. Ennek a köpcös, falusias magyar költőnek az érzékenysége kontinensekre volt nyitott, képeibe az egész vajúdo glóbusz fért bele. Tanulhattok tőle világlátást fiatalok!

Végigjárta a lélek hosszát, eszmék sodrában viaskodott. Mindig lenyűgöz, ahogy formálódott. A nemesi meglegedettség és lelkesedés költőjeként indult, de a sírba már a felvilágosodás híve és a reform nemzeti formátumú poétája szállt. Kezdetekben csak a jobbágyvilág felszínét látta: „Én amennyire ismerem a magyart, gazdag és boldog” – írja. Hogy aztán sorsuk mélységeibe tekintve bevallja: más a pórsors: „szemét sötétség, vállat terh sanyarja.” A fiatal férfi még így kérkedik: „feleségemet együgyűségben vettem el és abból fel sem szabadítottam.” Az érett gondolkodó indulattal veti el a férfítörvényt, amely a nőt, az anyát „játéka, kénye rabjává alázta.” A magyarokhoz első változatában még „a vallástalanság rút szüleményei”-t bélyegzi meg, hogy a Fohászokodás csodálatos deista ihletésű vallomásán át „Az ész az isten” megfogalmazásáig jusson el. Lélekcsereelő sorsában a maga átalakulására is ráismerhet egész nemzedékem.

Csak két dolog volt ebben e változásban a lelke mélyén állandó: a morál tisztasága – ahogy ő mondja: a virtus, amelyhez igazodott; és nemzete féltése, amelynek energiájától vulkánként működött. Etikája márványba kívánczóan tömör és kemény. „Így minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs... Nem sokaság, hanem lélek, s szabad nép tesz csuda dolgokat” – írja A magyarokhoz változataiban. Ennek magaslatairól szól, ha ostorozza osztályában az értékek feladását: „Romlásnak indult hajdan erős magyar...” Ennek erejével harsogja a nemzet fülébe: „Ébreszd fel az alvó nemzeti lelkedet!” Belőle táplálkozik bizalma: „Ordítson orkán, jöjjön ezer veszély; Nem félek.” Ennek jegyében – Széchenyi gazdasági reform programjának

mintegy kiegészítéseként – fogalmazza meg a nép iskoláztatásának igényét és a maga kulturális, esztétikai, nemzetnevelési programját. Napjaink értékrendjének megújításában ilyen mintákra támaszkodhatunk.

Költői és emberi ideálja a belső szépség volt. Irgalmatlan a parancsa: a költő feladata nemcsak a kitárulkozás, hanem fel is kell ehhez nőnie. Kitárni csak azt van joga, mai nagyságával arra érdemes és a világot gazdagítja. Örök ideálja „a szent poézis” és „a dicső erény” volt; ehhez mérte költészetét és kovácsolta a maga jellemét is. „Tündér változatok műhelye a világ” – mondja egyik csodálatos sora. És ő be is járta a világ és a lélek sokszerű tájait. „A szélvésznek bús harca, az égi láng villáma, harmatcsepp, virágszál” költészetébe egyaránt belefért. Róma, Marathon, Budavár időtlenségében éppúgy „a szárnyas időt” érezte, mint a kis nefelejcs enyészetében. Falusi magányban, mostoha sorssal dacolva emelte önmaga fölé a mércét. A költői minőség és a tiszta erkölcs forradalmáraként írt és a sír szélén is úgy búcsúzott: „A szent poézis néma hatyú, S hallgat örökre hideg vizeken.” Ezért hajolt versei fölé költőutódok sora.

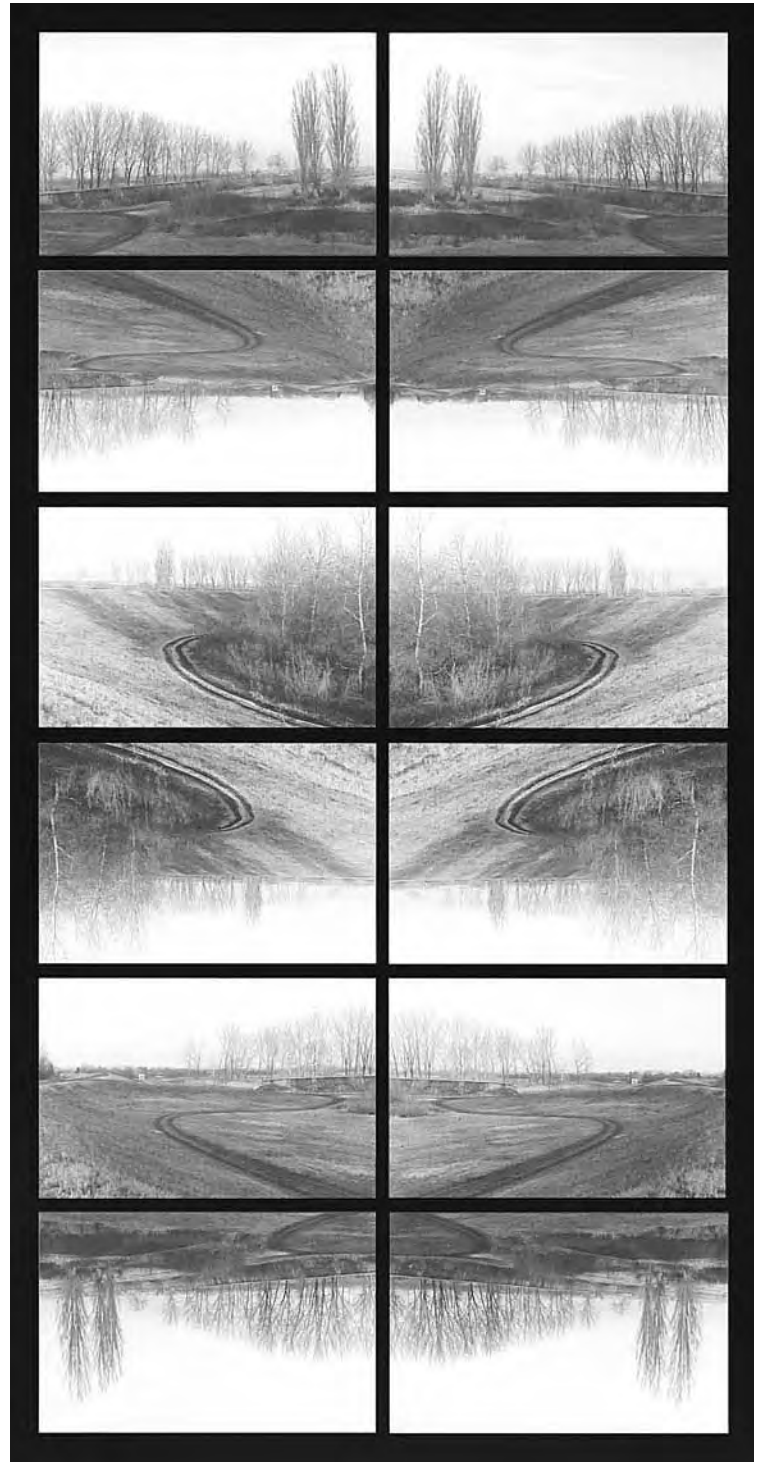
Kérdéseit, amelyre nem felelhetett, a történelemnek, az utódoknak tette fel; Nekünk:

„Hol van tehát a józan értelem,
Hol a tudósok annyi izzadása?
Remélhetünk-e vajjon jobb világot?
Gyaníthatunk-e olly időt, mikor
Az ész világa minden népeket
Megjőzanít és összeegyesít,
S kiirt közülünk minden bűnt s gonoszt?

Reménylek. Amit század nem tehet,
Az ezredek majd megteendik azt.”

Most nekünk felelni és teljesíteni kellene. Vagy legalább továbbadni becsülettel az üzenetét. Emléke erre kötelez. Valamennyiünket.

Elhangzott 1984. márc. 27-én, a Szombathelyi Tanárképző Főiskola névadó ünnepségén és Berzsényi Dániel emlékülésén.

Hagymás István fotója